

УДК 340.111/113

Погорелов Є.В.

ЦІЛІСТНІСТЬ ЗМІСТУ ТА ЕЛЕМЕНТИ ФОРМИ ПРАВА (ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

В статті досліджуються загально-теоретичні питання комплексного аналізу кодифікаційної діяльності. Значне місце в роботі займає аналіз загально-теоретичний аспектів системи права, цілісності змісту та її елементів. Ці проблеми подають новий рівень теоретичного осмислення і узагальнення цих проблем.

Ключові слова: система права, система законодавства, форма права, аспекти права: внутрішні та зовнішні, кодифікаційна політика, зміст права.

В теоретичних розробках питань права важливе місце завжди займає проблема змісту, рішення котрої так чи інакше виводило його дослідників і на саме поняття права взагалі, і на інші, більш або менш істотні питання теорії права. Існуюча у цій сфері література свідчить про непросту еволюцію поглядів вчених-юристів щодо кола цих питань, про наявність в той чи інший період часу як широкого плюралізму наукових поглядів і руху до моністичних уявлень. Зокрема, якщо з кінця 50-х і до середини 60-х років в літературі колишнього СРСР виділяли автори в праві «безпосередній», «матеріальний», «ідеологічний», «юридичний» зміст права [1, с. 187-203] то в 70-ті роки з'явилась багато в чому протилежна, інша тенденція. Зміни, що відбулися у цьому напрямку юридичної науки вже відрізнялися «синтезом» попередніх диференціацій змісту права і відмовою авторів від штучного у певній мірі його ділення, формуванням більш або менш однозначних концепцій, що виходили з розуміння єдиного змісту права як відносно самостійного суспільного явища [2, с.46].

В цей період в працях юристів-вчених все більше уваги приділяється розробці методологічних аспектів дослідження питань теорії, у тому числі проблеми його змісту і форми. Рішення останньої, як вірно зазначив А.А. Ушаков, є ключем, гносеологічним інструментом, за допомогою якого законодавець пізнає предмет правотворчості, і виступає як найважливіша частина методології законодавця [3, с.26], а також, на наш погляд, його кодифікаційної діяльності.

Представники юридичної науки досліджували зміст і форму права багатопланово, охоплюючи їх у системі як внутрішніх, так і зовнішніх зв'язків права [4, с.22-26; 5, с.26-32; 6, с.64-68; 7, с.14-16; 8, с. 10-27]. Підкреслюючи при цьому співвідношення понять змісту і форми, оскільки у реальній дійсності, на думку авторів, немає явищ, котрі виконували б роль тільки змісту або форми: що в одному виді взаємодії виступає у якості змісту, в другому вже у значенні форми [9, с.202].

Це правильне у сутності положення є потреба доповнити одним невеликим уточнюванням. В ньому, неважко помітити, мова йде не про діалектику змісту і форми, притаманних одному й тому же явищу(цілому), а про взаємодію різних явищ, наприклад, права із суспільними відносинами, економікою, мораллю тощо.

Між тим право у всякій взаємодії зберігає свою природу, якісну визначеність - зостається саме правом, мірою соціальної свободи, котра знайшла вираз в законах держави, регулятором поведінки з характерними для нього змістом і формою, закономірностями, властивостями, структурою [10, с.22-27].

Щодо права і його взаємодії з іншими явищами соціальної дійсності, в юридичній літературі вказують на два основних аспекти змісту і форми. Перший, коли право співвідноситься з іншими суспільними явищами (економікою, правом тощо), воно виконує функцію правової форми; другий, коли право розглядається як відносно самостійне утворення поза його зв'язків з іншими явищами, право має власні зміст і форму. Потрібно сказати, що всі автори вказують на те, що змішування цих аспектів може спричинити помилкові висновки щодо даного питання і, навпаки, проведення між ними чіткого розрізнення істотно поліпшує його рішення [11, с 14; 207, с.83].

Поряд з цим А.А. Ушаков вказує на «літературно-законодавчий» аспект, у якому право досліджується як самостійний предмет відбиття у специфічній для нього формі - законодавстві [13, с.43-44], а Л.С. Явич виступає проти зведення проблеми змісту і форми в праві до питання про безпосередні його зміст і форму [14, с.50-55].

Не ставлячи перед собою мету проаналізувати усі вищезазначені аспекти проблеми змісту і форми права, ми зосередимо увагу лише на одному з них, характеризуючому зміст і форму права як певні сторони одного і того ж соціального явища - права.

Згідно моністичному підходу до розуміння змісту права, на погляд деяких авторів, його слід розглядати у якості закріпленої системою правових норм державної волі [15, с.35; 16, с.205-214]. Але Л.С. Явич, разом з цим вказує, що у такому значенні норми є якісно визначений і сталий момент переходу змісту права (державної волі) в його форму. Звідси - висновок: відносно державної волі норми «нельзя считать только формой, не являются они и содержанием права» [17, с.48].

Маємо думку що тут є підміна питання про зміст права питанням про його сутність, ці питання взаємопов'язані, але не тотожні.

Слід замітити, що категорія державної волі відноситься як до змісту права, так і до його сутності. Як зміст права, державна воля знаходить вираз у якості системи правових норм, а також у кожній нормі права даної держави. Також державна воля - це: дещо стабільне, загальне в праві даної держави, вона притаманна праву як цілісному утворенню, вона є одна з основ права держави. З цієї точки зору зміст права є виразом його сутності, її конкретизації у системі різних за своєю природою правових актів і норм.

Як зміст права, точніше його елемент, юридичні норми - це конкретні, одиничні державні веління, які об'єктивуються в законах, інших актах держави, функціонують у якості загальнообов'язкових, формально-визначених масштабів поведінки учасників регульованих і перебуваючих під охороною правом суспільних відносин [18, с.25].

Торкаючись питання змісту і форми права, важливо визначити їх вихідні елементи, з яких утворюються усі інші їх підрозділи - інститути, субінститути, галузі, підгалузі тощо. Такими елементами, на наш погляд, є правові норми і нормативні приписи юридичних актів. Вони складають діалектні пари першого рівня структури права [19]. І саме вони являють собою реальну єдність змісту і форми права, взаємні

взаємопереходи цих сторін права. Саме це у відношенні «зміст - форма» нерідко зникає з поля зору, при дослідженні «змісту» і «форми», що і приводить підчас до помилкових висновків, наприклад, до протиставлення системи права і системи законодавства. Але у сучасній літературі домінує такий погляд на співвідношення системи права і системи законодавства, коли система права розглядається як зміст, а система законодавства як форма цього змісту [20, с. 198].

У якості регуляторів суспільних відносин, масштабів поведінки норми права виступають у реальному житті у вигляді нормативних приписів законодавства, а самі ці приписи завжди є виразом певної державної волі, тобто правових норм, принципів, задач, дефініцій тощо. Лише теоретично категорії «норма права», «нормативний припис» можливо представити як окремі самостійні сутності (явище), і то досить відносно. Так нормативний припис взагалі є елемент форми права, але вже в системі актів законодавства він стає основним елементом їх змісту, відображеного в статтях, пунктах та інших підрозділах тексту акта законодавства.

Як бачимо, право - це багатостороннє і складне соціальне явище. Цього ніхто з представників юридичної науки не відкидає [21, с 13; 22, сі 16-119; 23, с.29-36; 24, с.26]. Навпаки, нерідко можна зустріти характеристику права, яка у значній мірі перебільшує його значення багатосторонність та складність, що є причиною багатоаспектного підходу стосовно дослідження проблеми змісту і форми права.

В юридичній літературі багато авторів до змісту права відносять також і принципи права, які виконують в регулюванні суспільних відносин роль сталих соціально-ціннісних орієнтирів. Більш того, є погляд, згідно з яким принципи складають елемент поняття права [25, с.7-8]. Л. С Явич пише: «Не знаючи принципів ... правової системи, за одним тільки набором окремих її норм та інститутів, важко зробити судження про той порядок, який вона забезпечує» [26, с 151; 27, с.22-23].

Безпосередньо спираючись на сутність права, можемо стверджувати, що принципи є виразом головного, вирішуючого у його змісті, займають стосовно норм права особливе місце, вони об'єднують їх (норми) в соціально та юридично цілісну систему.

Аналіз юридичної літератури та діючого законодавства показує, що в праві принципи виконують різні функції, наприклад:

- основних начал (керівних положень);
- задач;
- цілей;
- реформуючі;
- прогностичні;
- юридичних норм (регулятивний та охоронний вплив).

При цьому необхідно звернути увагу на дві обставини. По-перше, від правових норм принципи права відрізняє більш високий рівень:

- імперативності;
- нормативного відбиття закономірностей об'єкта правового регулювання;
- стабільності.

По-друге, принципи права регулюють відносини як через правові норми, їх систему, так і безпосередньо. Про це свідчать, наприклад, випадки констатації

прогалин у праві, коли саме принципи є головний і нерідко єдиний правовий засіб (підстава) урегульованості конкретного відношення, забезпечують у таких ситуаціях прийняття обґрунтованого, справедливого, правозакононого рішення.

Значення принципів права у правовому регулюванні суспільних відносин викликає потребу чіткого та повного їх викладу задля унеможливлення їх свавільного тлумачення, визначення їх кількості та видів, особливо, коли принципи «логічно» виводяться з правових норм. Тобто необхідно, щоб у базових законах принципи права були не тільки віддзеркалені у відповідних нормативних приписах, але й зведені в законодавчих актах в єдину систему. Адже право має об'єктивну потребу в чітких і ясних формулюваннях, коли встановлюються межі того або іншого поняття, і коли «авторитетним» є те його визначення, котре зроблене самим законодавцем [28, с.29].

Вищесказане показує, що ті або інші позиції авторів, як правило, були орієнтовані на освітлення головним чином «технічних» аспектів проблеми - є змістом права норми, або норми, принципи тощо. Характерне те, що в судженнях завжди є акцентований в'язок змісту права з державною волею. На перший погляд може показатись цілком логічно пов'язаним такий аспект характеристики змісту права з його поняттям як системи норм, правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою. Але у цьому відношенні є і слушні вказівки юристів-вчених на те, що це не має гармонії з відносною самостійністю права в суспільному розвитку. Більш того, таке розуміння ролі права становить його в пряму залежність від політики й держави, може привести до підміни правових цінностей суспільства і держави іншими, зокрема відомчими, груповими, індивідуально-корпоративними інтересами тощо, як це було, наприклад, у колишньому СРСР [29, с.37-38].

Право як явище і продукт розвитку суспільства безумовно має стійкі багатоманітні зв'язки, взаємодію з державою, його органами та установами. Але, формуючись об'єктивно у суспільстві, право, його норми, принципи та інститути починають одночасно робити вплив на функціонування держави, його інституції, зв'язуючи їх, наприклад, з повноваженнями, відповідальністю перед суспільством, людиною і громадянством. Факт, що держава дає процесу формування права закінченість, закріплюючи його в законах, інших актах, тільки каже про особливу роль останнього і про визнання їм авторитету права. Доцільно зауважити, що вираз права в законах держави може бути адекватним, повним та правильним, Але може бути і іншим, може бути і відхід від дійсно правових вимог. Тому недостатньо визнавати змістом права тільки юридичні норми і принципи. Адже будь-яка правова норма – це відбиття певних соціально-економічних, політичних, моральних тощо закономірностей суспільного розвитку, участь у котрому приймають реальні суб'єкти - суспільство, різні суспільні групи (великі, малі), індивіди, громадяни. У кожному, тому чи іншому суспільному відношенні, котре знаходиться у сфері дії права, для суб'єкта наступає та міра соціальної свободи, що встановлена нормою права.

Звідси зрозумілі намагання вчених (В.В. Копейчикова, М.І. Козюбри, М.П. Рабіновича, М.В. Цвіка та інших) виразити в розумінні права гуманістичні підвалини суспільного та державного життя, рівність і соціальну справедливість, свободу і законність. Таким чином, зміст права повинен бути органічно пов'язаний з його призначенням в суспільстві, його роллю в якості основи життєдіяльності

останнього, його цінностями, у системі котрих людина є головною і найвищою цінністю (ст. 3. Конституції України).

Звідси і висновок, оскільки право виступає в суспільстві у якості міри соціальної свободи, його зміст повинен виражати таку ж ідентичну якість - свободу, юридично встановлену в правових нормах і гарантовану законами держави.

Це положення не відмінює і відмінити, безперечно, не може значення правових норм як таких, але істотно при цьому міняє акцент - від простої констатації норм права як безпосереднього його змісту до якісного і цілеспрямованого (з точки зору службової ролі права, його норм для суспільства, громадян тощо) їх призначення - бути виразом гарантованої в державі свободи, котра здійснюється суспільством, суспільними групами, людиною, і громадянином у різних сферах життєдіяльності - економічній, політичній, культурній, духовній тощо.

У цьому плані наша точка зору відрізняється від традиційного підходу до з'ясування питання про зміст права в «радянській юриспруденції», вона відновлює теоретичну модель демократичної, перш за все правової держави, у котрій, як відомо, не людина існує для закону, а закон існує для людини. Така точка зору гармонізує і з позицією, котра розрізняє право і закон [30; 31; 32] вона співпадає із загальною тенденцією в сучасній юриспруденції [33; 34; 35] розуміння права як міри свободи, збігається з думкою, що «сутність права складається з двох моральних інтересів: особистої свободи і спільного блага» [62, 63], що «сутністю права є свобода людини, але свобода не будь-яка, а певним чином визначена та забезпечена» [36, с.90].

Вищесказане зумовлює однозначний висновок, що зміна форми і змісту національного права засобами кодифікаційної діяльності, повинна робитись законодавцем, праворозуміння котрого у концентрованому вигляді виражають слова про те, що право по своїй природі є не чим іншим як мірою соціальної свободи.

В юридичній літературі майже всі автори, котрі займались дослідженням питань теорії форми права, як правило акцентують увагу на двох аспектах - внутрішньому та зовнішньому, у зв'язку з чим і обґрунтовується необхідність розрізняти відповідно внутрішню та зовнішню форми права. Більш того, таке бачення форми права у літературі вже є майже аксіоматичним [37, с.225; 38, с.24; 39, с.147-186; 40, с.85].

Але серед юристів ще немає єдності поглядів стосовно цього питання. Зокрема, відповідь на нього визначається тим, що той чи інший автор вбачає змістом права. На думку тих, котрі змістом права вважають державну волю, форма права - це юридичні норми, а коли змістом вважають норми, то їх формою називають джерела права, котрі розрізняють за юридичною силою.

Треба вказати, що розглядаючи внутрішню та зовнішню форми права, у літературі рідко коли йде мова про єдину, загальну його форму, а судження з цього приводу також неоднозначні. На думку Л.С.Явича даною формою права є загальнообов'язковість державної волі [41, с.93-94], інші вчені під формою права розуміють структуру права (структуру норм права) [42, с.225-226], або діалектичну єдність утворюючих цю форму аспектів, тобто - внутрішньої та зовнішньої форми [43, с.37].

Як бачимо, під час аналізу питань про форму права важливо з'ясувати значення і роль понять внутрішньої та зовнішньої форми, структури і форми взагалі, а також

їх співвідношення як між собою, так і з іншими категоріями права як суцільного соціального явища.

В юридичній науці внутрішня форма права найчастіше характеризується як структура змісту. Що ж стосується зовнішньої форми, то вона однозначно розглядається усіма авторами у якості засобів виразу і існування змісту права. Такими засобами, стосовно національної правової системи, є нормативні юридичні акти - основний засіб, а також – правові звичаї (не так часто, як нормативні юридичні акти), нормативні договори. Проблемно-дискусійним є питання включення або виключення з числа цих засобів так званої прецедентної форми права. Формально правовий прецедент в Україні, як відомо, не є формою (джерелом права). Ніхто в юридичній науці не оспорує це питання стосовно адміністративного прецеденту, але зовсім інше ставлення у юристів-вчених, юристів-практиків до судового прецеденту [44; 45, с.11]. Тут має сенс звернути увагу на те, що, розпочинаючи з 17 липня 1997 року, в Україні діє Європейське прецедентне право з прав людини [46, с 13].

Останнє обумовлюється тим, що у цей день був прийнятий закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року, Першого протоколу і протоколів №2, 4, 7 до Конвенції». У свою чергу вищевказана Конвенція є «живим механізмом», тобто її нормативний зміст постійно у певній мірі змінюється під впливом її поширювального тлумачення («динамічного») Європейським Судом з прав людини. Таким чином, вищевказана Конвенція, на відміну від інших міжнародних договорів, є комплексним юридичним механізмом стосовно захисту прав людини, у котру, зокрема, входить і судова практика (судові прецеденти) Європейського Суду з прав людини [47, с 13].

Право, створене Європейським судом з прав людини, як зазначає Шевчук С. "є класичним прецедентним правом" [48, с.47]. У зв'язку з чим, у якості додаткового аргументу стосовно тези про те, що прецедентне право, створене Європейським судом з прав людини є джерелом права України, можна використати положення ст.31 Віденської Конвенції від 23 травня 1969 р. "Про право міжнародних договорів", котра була ратифікована Україною у складі СРСР 14 травня 1986 р. Ця стаття акцентує увагу на тому, що разом з текстом міжнародного договору враховується і практика його застосування та тлумачення, коли на це є згода сторін договору. Такою згодою є прийняття Верховною Радою України Закона України "Про ратифікацію Конвенції про захист прав, основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції".

Що стосується видів і системи нормативно-правових актів, то вони визначаються Основним законом України, тобто Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим, а також іншими найважливішими законодавчими актами. Відбиваючи систему державних органів, ці акти (котрі в юридичній літературі і практиці умовно називають законодавством) утворюють ієрархічну взаємопов'язану систему, що, нажаль, містить і протиріччя, і розбіжності та інші недоліки, деформації. Ця система нормативно-правових актів має складну організацію і структуру.

Вищесказане вказує, що не тільки зміст права (система норм), але і його форма (законодавство), характеризується так званою «внутрішньою формою», тобто має свою закономірну структуру. Але оскільки внутрішня форма є структура змісту

права, а зовнішня форма є засобом її виразу і існування, то треба звернути увагу, що ці поняття істотно відрізняються одне від одного і тому вони не є різновидами такої категорії як «форма». Дане положення не без підстав було висунути ще в період радянської юриспруденції і мало сенс з погляду багатьох вчених (В.В. Агудов, В.В. Вдовиченко, А.Н. Авер'янов, О.С. Зелькін, А.С. Мамзін, М.І. Сетров, І.С. Тимофеев, В.С. Тюттін).

На наш погляд, дане положення для теорії національного права і за умов сучасної України, як держави незалежної і суверенної, зберігає своє певне методологічне значення і сприяє тому, щоб по-новому розглянути питання не тільки вказаної проблеми, але й інших, відбиваючих закономірності становлення та розвитку національного права, його систему, зв'язки і взаємодію з іншими соціальними явищами, тощо. У цьому плані є сенс проаналізувати названі філософські ідеї, з'ясувати можливість їх застосування у правовій сфері.

Розуміння форми як структури змісту, відмічає В.С. Тюттін, суперечить поняттю форми як засобу існування і виразу змісту. Ця суперечність, на його думку, пов'язана з неправомірним отожднюванням складу об'єкта з його змістом, внаслідок чого маємо якщо не примат форми над змістом, то стирання відмінностей між ними. Категорія «зміст», підкреслює автор, охоплює не тільки склад досліджуваного об'єкта, але і упорядкованість його компонентів, що також характерне і для його форми [49, с 187-188]. Насамкінець автор дійшов висновку, що структура, притаманна як змісту об'єкта, так і його формі, а різниця між ними полягає у різниці їх структур [50, с 193].

Розглядаючи «традиційне» розуміння категорій «внутрішня» і «зовнішня» форми, А.В. Агудов вказує на їх діалектичну протилежність, але не як різновиди одного й того ж поняття форми. Зокрема, внутрішня форма, відмічає він, діалектично співвідноситься зі складом об'єкта, явища, процесу, а зовнішня форма утворює діалектичну пару зі змістом [51, с. 69-70].

Маємо думку, що вищевказаний матеріал дозволяє в деякій мірі уточнити значення відповідних понять правознавства.

Виходячи з вищевказаного матеріалу, а також оскільки категорії внутрішньої форми і структури тотожні і виражають у сфері права одне і теж саме - будову права, зв'язки між його елементами, - остільки в такому плані нема потреби поряд з категорією «структура» застосовувати однакове з нею за сенсом і рівне за значенням поняття внутрішньої форми, тому що як різновиди «форми» вони повинні зазначати засоби існування і виразу змісту права. Але сказане не є підставою для ліквідування з понятійного апарату юридичної науки категорії «внутрішня форма». На наш погляд, задача полягає в тому, щоб знайти в праві ту сторону, момент змісту, котрі, знаходячи вираз у певній формі взагалі, можуть бути охарактеризовані у якості її внутрішньої форми як такої.

Якщо з такої позиції розглядати внутрішню форму права (законодавства), то, в сутності, вони і є те, що діалектично в реальності співвідноситься зі змістом, є засобом його існування, виразу і перетворювання. Епітет «зовнішня» ніякої ролі при цьому не грає, його значення у даному відношенні умовне. Мабуть тому, розрізняючи у вказаному сенсі поняття внутрішня і зовнішня форми права, А.Ф.Шебанов і визнавав, що у дійсності зовнішня форма, тобто законодавство «это та непосредственная форма, которая представляет собой форму существования его

содержания, средство его организации, придания ему определенности, объективности» [52, с.25].

Таким чином, правомірною буде характеристика даної форми права - законодавства - у якості єдиної, загальної форми його змісту [53, с. 104]. Разом з тим, треба підкреслити, що в даній формі необхідно розрізняти внутрішній і зовнішній аспекти, або інакше - внутрішню і зовнішню форми.

У такому ракурсі розглянемо, зокрема, деякі аспекти однієї структурної частини законодавства - нормативно-правового акта.

Нормативному акту як формі змісту права притаманні:

а) особлива форма викладання;

б) особлива форма виразу державного волевиявлення (правових норм) [54, с.6]. Разом з тим, необхідно з'ясувати питання, чи можливо «форму викладання» і «форму виразу» розглядати у якості різновидів однієї і єдиної форми змісту права?

На наш погляд, відповідь на поставлене питання може бути стверджуючою, але при цьому необхідно враховувати дві обставини:

- по-перше, сама форма права складається з різних взаємопов'язаних засобів (мовного, логічного, техніко-юридичного, тощо) виразу в акті нормативної державної волі;

- по-друге, слід підкреслити, зміст нормативного акту складають не норми права, взагалі, а нормативні приписи. Крім того, «форма викладання» і «форма виразу» (як усяка інша форма) повинні виступати у праві формами реального змісту.

Форма викладання своїм змістом має нормативну державну волю, об'єктивовану у мові, логіці, стилі, юридичній техніці припису правового акта. Форма тут безпосередньо зв'язана зі змістом, об'єктивує його і як би «сама утворює» цей зміст (якщо не акцентувати увагу на засоби його представлення - мовний, логічний, техніко-юридичний, тощо, але які істотно впливають на якість усього акту, його окремих частин, приписів) [55, с. 12-19; 56, с.79-82], складає у ньому внутрішню форму. Саме таким чином, як ми думаємо, є можливість пояснити не тільки момент переходу змісту права у його форму, але головне - їх взаємні переходи. Немає сумніву, що сформульоване у цій статті законодавчого акту державне волевиявлення приймається як певний правовий зміст завдяки формі його викладення. Як писав Гегель: «зміст є не що інше, як перехід форми у зміст, а форма - перехід змісту у форму» [57, с.298].

Разом з тим, помилкою було б існуючу між змістом і формою його викладання єдність рахувати абсолютною, не маючою будь-яких протиріч. Навпаки, як відносно самостійні сторони у праві, вони не виключають відносно одне одного протиріч, розбіжностей, тощо, наявність котрих обумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. В законодавстві зустрічаються приклади, коли дійсний (тобто даний в тексті нормативного припису акта) зміст права і форми його викладення не співпадають. Як відомо, у практиці реалізації норм права цей недолік в формі викладення звичайно долається шляхом обмежувального або поширювального їх тлумачення [58, с.133-142]. Але головне тут полягає в іншому, і насамперед в тому, що форма викладання норм права - нормативної державної волі - одночасно виступає у якості засобу їх перетворювання у певний вид нормативних приписів - граматично, логічно і юридично відносно закінчені частини актів законодавства [59, с. 34]. Або, як пояснює П.М. Рабінович, нормативний припис - це

вміщене у статті нормативного акту логічно і граматично завершене деонтичне судження загального характеру, за допомогою якого (первинною клітиною змісту законодавства) норма права «організовується», будується [60, с.101]. У цьому на наш погляд, і знаходить вираз те, що в дійсності можна було б назвати активністю форми у праві відносно свого змісту. Саме ця сторона зовсім не розроблена в юридичній літературі і підмінювалась проблемою активності правової форми відносно тих чи інших суспільних відносин, котрі знаходяться у сфері правового регулювання.

Між тим перетворювання формою змісту права має істотне значення для кодифікаційної діяльності, оскільки у результативному плані воно є акт свідомого використання у правотворчості специфічних закономірностей і властивостей права, котрі характеризують його структуру як складної соціальної системи, а також структуру правових норм – головних і функціональних елементів даної системи, їх загальнообов'язковість, системність, нормативність. Ось чому у процесі правотворчості, при кодифікаційній діяльності, немає потреби у кожному приписі нормативного акту формулювати усі утворюючі правову норму частини. В залежності від призначення (встановлюється заборона, дозвіл або обов'язок) і виконуваних нормами функцій - регулятивної або охоронної - можливе їх різне викладення у нормативних актах. Аналіз даної обставини досить широко освітлюється у юридичній літературі. Дискусійним зостається питання про структуру правових норм, рішення котрого має значення для аналізу співвідношення норм права з приписами або статтями нормативних актів [61].

На відміну від форми викладання, котра є внутрішня форма змісту права, форму виразу нормативного акту можна умовно характеризувати у якості зовнішньої форми його змісту, згідно якої визначається юридична сила актів, органи їх видання, дія у часі і просторі, тема правового регулювання, їх соціальне призначення.

Але таке опосередковане відношення форми виразу (зовнішньої форми) стосовно правового змісту не є приводом для судження, що ніби немає значення під якою назвою (або без неї) і в якому з видів нормативних актів - законі, указі, постанові тощо - буде об'єктивований цей зміст. Так, правові норми про злочини, відповідальність за їх здійснення, в Україні знаходять свій юридичний вираз тільки в законах Української держави. Трапляються випадки, коли однорідний за характером правовий зміст об'єктивується у різних формах (Законах і Положеннях, Кодексах і Статутах, тощо). Подібні явища у діючому законодавстві треба кваліфікувати як відсутність належної форми виразу викладеної в його актах нормативної державної волі, правових норм. Між тим багато в чому саме завдяки документально-письмовому виразу норм права є можливість реально оглянути усе законодавство держави, чітко фіксувати його акти, у певній мірі робити висновки про будову і закономірності розвитку права, його якість та роль в економічному, політичному, соціальному, культурному тощо будівництві.

Враховуючи потреби кодифікаційної діяльності, спрямованої саме на зміну форми й змісту права, підсумок викладених положень про форму (у світлі вітчизняного права) права можна сформулювати таким чином:

форма - це засіб існування, виразу, перетворювання змісту права - міри соціальної свободи, втіленої в нормативній державній волі.

Список використаних джерел та література:

1. Керимов Д.А. Свобода, право и законность в социалистическом обществе. М. 1960.
2. Явич Л.С. Право и общественные отношения. М. 1971.
3. Ушаков А.А. Очерки советской законодательной стилистики. Пермь. 1967.
4. Братусь С.Н. Отрасль советского права: понятие, предмет, метод // Сов. гос. и право. - 1979. - №11.
5. Лившиц Р.З. Отрасль права - отрасль законодательства // Сов. гос. и право. - 1984. - №2.
6. Тиунова Л.Б. Система правовых норм и отраслевое подразделение права // Правоведение. - 1987. - №4.
7. Садиков О.Н. Нетипичные институты в советском гражданском праве // Сов. гос. и право. - 1979. - №2.
8. Давыдов В.И. Проблемы кодификации гражданского законодательства. - Кишинев, 1973.
9. Керимов Д.А. Философские проблемы права. М. 1972.
10. Нормы советского права. Саратов. 1987.
11. Шебанов А.Ф. Форма советского права. М. 1968.
12. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. М. 1974.
13. Ушаков А.А. Очерки законодательной стилистики.
14. Явич Л.С. Сущность, содержание и форма в праве. Методологические проблемы советской юридической науки. М. 1980.
15. Братусь С.Н. Содержание и форма права. - Ученые записки ВНИИСЗ. Вып. 14. М. 1968.
16. Керимов Д.А. Философские проблемы права. М. 1972.
17. Явич Л.С. Право и общественные отношения. М. 1971.
18. Кудрявцев В.Н. Право и поведение. М. 1978.
19. Алексеев С.С. Структура советского права. М. 1975.
20. Комаров С.А. Общая теория государства и права. М. 1996.
21. Явич Л.С. Сущность права. Л. 1975.
22. Алексеев С.С. Право: методологические подходы к исследованию // Вопросы философии. 1983. № 3.
23. Лукашева Е.А. Общая теория права и многоаспектный анализ правовых явлений // Советское государство и право. 1975. № 4.
24. Нерсесянц В.С. Право - многообразие определений и единство понятия // Советское государство и право. 1983. № 10.
25. Аюева Е.И. Взаимодействие единичного, общего и особенного в правовых явлениях // Советское государство и право. 1979. № 7 - 8.
26. Явич Л.С. Общая теория права. Л. 1976.
27. Цвик М.В. Вопросы государства и права развитого социалистического общества. Харьков. 1975.
28. Жеребкин В.Е. Содержание понятий права (логико-юридический анализ). Автореферат... докт. юрид. наук. Харьков. 1980.
29. Перестройка в правовой системе, юридической науке и практике // Советское государство и право. 1987. № 9.
30. Нерсесянц В.С. Право и закон. М. 1984.
31. Лейст О.Э. Актуальные проблемы соотношения права и закона // Вестник Московского университета. Серия: Право. 1988. № 5.
32. Лившиц Р.З. Теория права. М. 1994.
33. Алексеев С.С. Право: время новых подходов. // Советское государство и право. 1991. № 2.
34. Лившиц Р.З. Государство и право в современном обществе: необходимость новых подходов. // Советское государство и право. 1990. № 10.
35. Кудрявцев В.Н. О правопонимании и законности. // Государство и право. 1994. № 3.
36. Теорія держави і права (за ред. В.В. Копейчикова). К., 1995.
37. Керимов Д.А. Философские проблемы права. М., 1972.
38. Алексеев С.С. Проблемы теории права. Т. 2. Свердловск, 1972.
39. Комаров С.А. Общая теория государства и права. М, 1996.
40. Рабшнович П.Н. Основы загальної Теорії права та держави. К.1994.
41. Явич Л.С. Общая теория права. М. 1986.

42. Киримов Д.А. Философские проблемы права. М. 1972.
43. Алексеев С.С. Проблемы теории права. Т. 2. Свердловск. 1972.
44. Наумов А. Судебный прецедент - источник права ? // Адвокат. 1993. №3-4.
45. Муравьев В. Экстерриториальный характер «права ЕС» и Украина. // Юридическая практика. 1999. № 20.
46. Шевчук С. Европейское прецедентное право в украинской правовой системе. // Юридическая практика. 1999. № 20.
47. Там же.
48. Шевчук С. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту // Право України. -2000. - №2.
49. Тюхтин В.С. Отражение, система, кибернетика. М. 1972.
50. Там же.
51. Агудов В.В. Соотношение категорий «форма» и «структура». // Научные доклады Высшей школы. Философские науки. 1970. № 1.
52. Шебанов А.Ф. Форма советского права. М. 1968.
53. Неновски Н. Преемственность в праве. М. 1977.
54. Коральский В.М. Правовые нормы и нормы общественных организаций. Автореф. Дис... канд. юр. наук. Свердловск. 1963.
55. Поленина С.В. Качество закона и совершенствование правотворчества. // Советское государство и право. 1987. № 7.
56. Панов Н.И. О точности норм уголовного права и совершенствовании законодательной техники. // Правоведение. 1987. № 4.
57. Гегель. Энциклопедия философских наук. Т. 1. М. 1974.
58. Черданцев А.Ф. Толкование советского права. М. 1972.
59. Мицкевич А.В. Акты высших органов Советского государства. М. 1967.
60. Рабинович П.Н. Основы загальної теорії права та держави. К. 1994.
61. Нормы советского права. Саратов 1987.
62. Положення про порядок проходження та опрацювання проектів, указів і розпоряджень Президента України в Адміністрації Президента України, затвердженого Розпорядженням Секретаря адміністрації Президента України від 20. 1993р. № 12/ 1993. П. 5.
63. Козлов В.А. Вопросы теории эффективности правовой нормы. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. ЛГУ. Л., 1976.

Погорелов Е.В. Целостность содержания и элементы формы права (общетеоретический аспект).

В статье исследуются общетеоретические вопросы комплексного анализа кодификационной деятельности. Весомое место в работе занимает анализ общетеоретических аспектов системы права, целостности содержания и его элементов. Эти проблемы преподносят новый уровень осмысления и обобщения этих проблем

Ключевые слова: система права, система законодательства, форма права, аспекты права: внутренние и внешние, кодификационная политика, содержание права.

Pogorelov E.V. The integrity of the content and the elements of the form of law (general-legal aspect).

The general-theoretical questions of the complex analysis of the codification activities are investigated in this article. The main place in this article occupies the analysis of general-theoretical aspects of the system of law, the integrity of its content and its elements. This problems present the new level of the understanding and generalization of this problems.

Key words: system of law, system of legislation, forms of law, aspects of law: internal and external, codification policy, content of law.

Надійшла до редакції 05.11. 2007 р.